

D_r. Strommer Victorin:

A női kérdés és korunk

Nihil obstat.

Dr. Tiburtius Hajdu

Nr. 526.

Imprimatur.

In S. M. Pannoniae, die 20. Sept. a. 1909.

I.

Nem ismerek hamarjában nagyobb fontosságú, mélyebben szántó, az individuális boldogság és a közjó szempontjából egyaránt oly nagy kihatású problémát, mint amelyet a *női kérdésen* s ezzel rokon kifejezéseken értünk. Vallási meggyőződés, erkölcsi fölfogás, gazdasági érdek és szociális eszmék forrongó világa ez, s miként a szív egészségi állapotától az egész ember élete, közérzése és munkakedve, akként függ tőle a társadalom jóléte, energiáinak érvényesülése, virágzása és szomorú pusztulása.

Úgy látom, többé-kevésbé minden gondolkozó ember kiérez már valamit manapság a modern női mozgalomnak elvitázhatatlanul páratlan jelentőségéből s legalább is sejti azoknak az erkölcsi és anyagi szociális és egyedi érdekeknek fontosságát.

boldogító vagy romboló erejét, amelyek e problémához hozzákapcsolvák. De amint a szíves olvasó első pillanatra észreveszi, a nagy általánosságot, az u. n. közvéleményt tartva szem előtt, csak kiérzésről, vagy még jobban tompítva a dolgot, csak sejtésről szólok, világos, tiszta meglátásnak nem merem mondani. — Mert ha az volna, nem lehetne benne annyi bizonytalanság, Új jelszavak után való akkora bódulás, főleg pedig nem lehetne annyi könnyelműség és felületesség, mint amennyivel e kérdés fejtegetésénél vajmi gyakran találkozunk. A könnyelműségen nem azt a léha felfogást értem itt, mely a szív kongó ürességéből, hitvány indulataiból kiindulva már nem is kétes értékű olcsó szellemeskedésre képes csupán, mikor a női kérdésről, tehát a nőkről is szó van, hanem azt a megmagyarázhatatlan s egy csöppet sem imponáló könnyedséget, mely a kérdés hátterében levő eszmék megmérhetetlen erejéről nem is álmodva, a világ legközömbösebb ábrázatával túlteszi magát a problémán, hiszen *csak* a női kérdésről van szó;

ha még teszem egy veterán-egylet évi közgyűléséről, vagy holmi football-mérkőzésről volna szó, érdemes volna érdeklődni, sőt izgalomba jönni is, de így?! Minden egyebet hallgatással mellőzve: ettől a problémától vajmi kevés embernek fájdul meg a feje.

Ennél a könnyelműségnél legfőlebb az a felületesség bántóbb s talán végzetesebb is, melylyel a modern női kérdést tárgyaljuk, sőt *elintézzük*, ha már muszájból foglalkoznunk kell vele. Néhány általános frázis, mely lehetőleg hangzatos, de annál semmitmondóbb; a múltnak és jelennek, megbecsülésre méltó tradícióknak, haladásnak, fejlődésnek s a változott viszonyoknak sűrű emlegetése s ezekben a gondolatoknak a komikummal határos összezavarása: körülbelül így fest a női kérdésre vonatkozó tudásunk.

Senki félre ne értsen: nem pesszimizmus szól belőlem. Ennek alapjára állva sem tanítani, sem gyógyítani nem lehet igazán, kívánatos sikerrel. De nem az én bűnöm, hogy vigasztalóbb képet nem tudok nyújtani. Figyelemmel kísérem, ameny-

nyire tölem telik, e mozgalom minden hullámverését, s nem tehetek róla, ha minduntalan a föntebb méltatott könnyelműség és hányaveti felületesség ötlük a szemembe; ezek a momentumok pedig — meggyőződéssel vallom — egészséges megoldáshoz nem vezetnek, s nincs miért tagadnom, engem bizony lelkesíteni nem tudnak.

Magától értetődik, elég kemény vádajaim nem illetik a szociológiai tudás néhány igazán kiváló képzettségű s lánglelkű apostolát. Róluk, ha már szóba hozom őket, őszinte lelkesedéssel s a legnagyobb tisztelettel tudok csak megemlékezni. Egészen máshová célzok én. Könnyelműnek a mi szeretetreméltó közönségünknek még mindig közömbös nagy tömegét tartom, felületeseknek pedig a tudósok tógájában hivalkodó kuruzslókat s a fontoskodó javasasszonyokat mondom. Egy nagy beteg ágya mellett — a társadalom ilyen nagy beteg — egyiknek sincs semmi keresete, s amennyiben módom és alkalmam van erre, a legnagyobb örömmel kitessékelem őket.

Szükségesnek láttam az eddig mondottakat előrebocsátani. Az olvasó így látja, hogy én a magam részéről milyen szemmel nézem azt a kérdést, melynek megbeszélésére vállalkoztam, s már eleve tisztában van e tárgyról szóló cikkeimnek világosan föltárt céljával is. Komoly kérdésekben pedig ez elég jelentős dolog.

II.

Elő szervezetben nagy, áldást ígérő fejlődés csak úgy, mint mérges kelevény, nem keletkezik máról-holnapra: gyökérszájai messze visszanyúlnak a múltba, melyriek ismerete nélkül a jelent nem lehet megérteni. így vagyunk sok égető problémánk mellett a női kérdéssel is.

E tény fölismerése és elismerése a dolog természete szerint azt vonná maga után, hogy mielőtt témám megbeszélésében tovább mennék, legalább vázlatosan a női kérdés történeti fejlődését mutassam be olvasóimnak. Bármily érdekes volna is e történeti visszapillantás magában véve, s

bármennyire megokolt volna is ez eszme-futtatás szempontjából, ezúttal mégis lemondok e kitérésről. Az én fejtegetésem sokkal rövidebbre lesz fogva, semhogy a történelmi fejlődés részleteit felölelhessen, a vázlat pedig száraz s a legjobb akarat mellett is hézagos volna; másrészt meg, ha valahol, hát épen a női kérdés tárgyalásánál föltehetem, hogy egy rövid lélegzetű tanulmányban a maguk helyén alkalmazott utalások is útbaigazítják az érdeklődő olvasót.¹

Mindjárt meg is ragadom az alkalmat, hogy egy ilyen históriai utalással mondani-valómat megvilágítsam.

Minden kérdésben, tehát a női kérdésben is alapvető jelentőségű, hogy a prob-

¹ Aki a női kérdés történetét részletesen meg akarja ismerni, annak b. figyelmébe ajánlom P. A. Rosier, *Die Fvauenfrage vom Standpunkte der Natur, der Geschichte und der Offenbarung beantwortet* című könyvét. Anélkül, hogy Rosier minden gondolatát magukévé kellene tenniök, csak a legnagyobb tanulsággal használhatják e munkát a németül olvasók.

léma lényegét jól s biztosan meglássuk. Nos, nem vindikálok magamnak csalhatatlanságot, de azt hiszem, nem tévedek, amikor e kérdés lényegét — ellentétben sok divatos íróval, de különösen ellentétben a jelszavak után induló s a sötétben tapogatózó közfelfogással nem a modern élet istenített vagy sárba tiport vágyaiban és törekvéseiben keresem. A feminizmus minden rajongásunk és minden fölényes tagadásunk mellett is csak tünet. A nők gazdasági és erkölcsi érdekei, a politikai jogok s a teljes egyenjogúsítás s minden egyéb, mit a modern női mozgalom zászlajára irt, amiért tüntet és vándorapostolkodik: tulajdonképen csak jelenségek, tünetek, a lényegét magát azonban ki nem merítik. *A női kérdés lényegét a nő értékelésében látom.* Abban, amit a német a mehrwert-minderwert kifejezéssel jelez, amikor ezeket a nőre alkalmazza. Minden azon fordul meg, hogyan taksáljuk a nőt. A női kérdésnek koronként föl-föltűnő, magukban relativ értékű jelenségei csak folyományai ennek az értékelésnek. Ebben

a kellő mértéket eltalálva, nemcsak biztos szempontot kapunk az egész probléma megítéléséhez, hanem szilárd alapot is az egészséges továbbfejlődéshez. Ezt az értékelést elhibázva, eleve is le kell mondanunk arról, hogy pártatlan, tiszta és hű képet nyerjünk a kérdésről. Hamis, talán jóhiszemű, de téves alapra helyezkedve, a legjobb akarat mellett is csak kontármunkát végezhetünk, amelyben nincs s nem is lehet köszönet.

És itt kapcsolódik gondolatom az emberiség történelmébe, s adódik alkalom arra, hogy a föntebb említett történelmi utalást megtegyem.

A női kérdés nem mai keletű, s nem először foglalkoztatja az elméket, nem először hozza lázas forrongásba a kedélyeket. Valahányszor, mint megoldandó probléma, föltűnik az emberiség életében, mindig az említettem értékelés van a háttérben. Új formája mindig a határok eltolódását jelenti ez értékelésben. Más szavakkal, hogy röviden fejezzem ki magamat, ez a probléma mindig a legszerveesebb összefüggésben

van az uralkodó világnézettel, mert mindennek, következésképpen a nőnek értékelése is ennek szellemében történik.

A legnagyobb fordulat tehát e kérdés történetében is a kereszténység. Eszem ágában sincs kényelmes általánosítással a kereszténység előtti korban csak sötét képeket látni. És tény az, hogy a vigasztalóbb, kibékítő jelenségek hosszú évezredek történetében csak epizódok, a derültebb színek, ragyogóbb sugarak csak kivételek. Az alapszín fekete, lehangelő. A pogányságnak egyszerűen nem volt módja más értékeléshez, s lett a nőből, a dicséretes kivételeket nem számítva, a férfi szeszélyének engedelmes rabja, szenvedélyeinek porig alázott eszköze. Olyan bázibútorféle, akinek értéket adott ideig-óráig a férfi fölízgatott érzékisége, legjobb esetben gyermeke. A nő igazi értékelése a kereszténységgel kezdődik. Krisztus tanításában a nő ugyanaz a nagy, kimondhatatlan érték, mint a férfi. Halhatatlan lelke s az Isten fogadott gyermekeinek őt a férfival egyaránt megillető megmérhetetlen nagy méltósága a férfival

egy polcra emeli. Méltósága nem függ másoktól, csak Istentől és önmagától. A férfi immáron csak vétkezhetik ellene, de méltóságától meg nem foszthatja, ezt botor észszel legfőlebb önmaga dobhatja el magától. Az evangélium egyik nagy jótéteménye, hogy lefaragta e tekintetben is az ókori társadalom sértő szögletességét, s a férfi kényuraságának véget vetve, visszahelyezte a nőt jogaiba. Ha tetszik, ezt akár forradalomnak is nevezhetitek. De ez a forradalom egy korhadtt, bűnös világ romjai fölött új életet teremtett: ahol az evangélium érvényesült, a zsarnokság megszűnt, s helyébe lépett a jog és igazság uralma.

Ezt a fölszabadított, jogaiba, méltóságába visszahelyezett nőt mutatja be a kereszténység Szűz Máriában s az ő nyomdokaiba lépő szüzekben és anyákban.

A női kérdés történetében is tehát a kereszténység a legfontosabb mozzanat. Megismertette az emberiséget a nő méltóságával, amelynek ismerete nélkül a nő igazságos és helyes értékeléséről szó sem lehet.

III.

A nő keresztény értékelésének fundamentumán épül föl a keresztény családi és társadalmi élet. Összehasonlítva az ó-kor életével], az elfogulatlan néző szemében kétségkívül új világ ez: fojtó köd és kínzó sötétség után derűs, verőfényes nappal. S e változásnak senki annyit nem köszönhetett, mint éppen a nő. A pogányság vele bánt el a legmostohábban, a kereszténység ennek ellensúlyozására és kiengesztelésére az ő sorsán lendített a legnagyobbat.

Tévedés volna azonban azt hinni, hogy a kereszténység befolyása alatt kialakult állami és társadalmi élet, az u. n. középkori berendezkedés, akár egészében, akár egyes részletkérdésekben maga a befejezett tökéletesség s minden időkre szóló ideál. Kereszténység és keresztény társadalmi élet még korántsem egy és ugyanaz. A legfönségesebb, legideálisabb eszméknek is az a sorsuk, hogy emberek ültessék át az eszmék kertjéből a mindennapi élet szántóföldjébe. A fény megtörése, a külön

ben ideálisan szép képen egy-egy érthetetlen, talán bántó vonás ilyen körülmények között szinte elkerülhetetlen. Ezért mondtam fentebb, hogy kereszténység és a kereszténység befolyása alatt kialakult társadalmi élet még nem egy és ugyanaz. Bármekkora tisztelettel gondolok is a közép-korra, ideálnak mindenestül el nem fogadom, letűnését megsiratni, őt magát megvisszasírni nem tudom, nem akarom. Csak egy hatalmas, merész lépést látok benne előre a cél felé. Sorsa, hogy utána más, talán még merészebb s még hatalmasabb lépés következzen.

Véleményem szerint ezeket a gondolatokat nem szabad figyelmen kívül hagyni, mikor a női kérdésről elmélkedünk. Az emberiség a kereszténység hatása alatt e tekintetben csak véges, relativ értékűt produkált, ami jó volt egy bizonyos kornak, megfelelt egy kor gazdasági és kulturális érdekeinek, de ezek megváltoztával meg kell változni neki is. Csak ezek megfontolásával leszünk igazságosak a kereszténységgel szemben, s lesz érzékünk egy adott helyzet kialakulására

nagy hatással lévő más tényezők iránt. Mert vannak a kereszténység mellett más tényezők is. Ilyenek, hogy csak két körület említsem, a gazdasági élet s a kultúréletnek a vallás mellett számottevő egyéb ágai. A középkor asszonyának csöndes, a nyílvános élet zajától, a fórum herce-hurcáitól megkímélt, úgyszólván a családi körre szorított, a külszín szerint jelentéktelennek látszó, valójában pedig mérhetetlenül fontos élete mindezen tényezők együttes eredménye. Nem ideál, mert hiszen a tényezők, melyek létrehozták, változhatnak, fejlődhetnek s tökéletesedhetnek — a kereszténység átélésében s a kultúra egyéb ágaiban csak úgy, mint a gazdasági életben is lehet magasabb fok, mint amelyet a középkor feltüntet, — de tagadhatatlan, hogy a maga korának megfelelt s az emberiség hosszú ideig jól megvolt mellette.

Ma már azonban minden megváltozott. Recseg-ropog, ami századokon át daczolt minden vésszel s hogy korunk forrongásából semmire hiányozzék, íme itt van az ajtó előtt s türelmetlen, hangos szóval meg-

oldást kíván korunk egyik problémája: a modern női kérdés.

Nem botránkozom meg a követelőző hangon, melyen a modern nőmozgalom valódi vagy képzelt sérelmeknek orvoslását követeli, jogok érvényesülését sürgeti. Nem botránkozom meg rajta, mert a botránkozás tudtommal még egyetlen egy megrekedt szekeret sem emelt ki a kátyúból, s mert a türelmetlenséget, ha nem is helyeslem, de a beállott nagy változások alapján meglehetősen értem s bizonyos fokig természetesnek találom.

Miben állott be ez a nagy változás?

A fentebbiekben azon iparkodtam, hogy megjelöljem azokat a tényezőket, melyek a női kérdés megértésében és megoldásában a vezérszerepet játsszák. Legfontosabbnak a nő értékelését mondtam, amelyhez világnézetünk adja a szempontokat. E mellett folytonosan tekintetbe veendő a kultúra más ágai s a gazdasági élet követelményei. Minden kornak női kérdését csak ezek teremtik vagy oldják meg.

Nos, a mi korunk épen ezekben a tényezőkben mutat az előző korhoz képest nagy elváltozásokat. Nem untatom az olvasót aprólékos részletekkel, csak emlékeztek nagyjában úgyis ismert tényekre. Korunk kultúrája tartalom dolgában, gazdagság, biterjedés szempontjából is kétségkívül más, mint volt a középkoré. A lelkeket ma a civilizáció alapján más vágyak, más remények foglalkoztatják és feszítik. A gazdasági élet gyökeresen megváltozott, mondhatnám: az előző korhoz képest felfordult. Ebben a helyzetben mások a család, s a magára maradt nő életföltételei, mint korábban voltak. S hogy teljes legyen a zavar, legnagyobb sajnálatunkra, nagy eltolódást mutatnak a nő értéklésének határai is. Újkori mesterek fölforgató tanai mélyen beevődtek a lelkekbe s még a keresztény társadalom felfogásában is sok a pogány elem. Schopenhauer cinizmusa, Nietzsche pogány lelkületének brutális megnyilatkozása nem tűnt el nyomtalanul. A múlt század materialista hóbortja szintén megtette a magáét, az u. n. szép-

irodalom pedig vígan, iparszerűleg terjesztette és terjeszti a piszkot. A keresztényvilágnézet egyre szűkebb térre szorult, s ma ott tartunk, hogy elméletileg vagy gyakorlatilag vajmi sokan pogány módon gondolkoznak a nőről. Sokan vannak, akik nyíltan vagy titokban Weiningerrel, ezzel a beteglelkű, kifícamodott észjárású német íróval azt tartják, hogy a nő csak »blonde oder braune Bestie.«

Nem folytatom ezt a képet. Csak jelezni akartam, hogy a modern női kérdéshez hogy jutott hozzá ez a mi lázas, ezer sebből vérző társadalmunk.

Hol, merre van itt a kibontakozás?

IV.

Meg kell adni: aki a modern női mozgalomnak, a társadalmi kérdések e legkényesebbikének s talán legfontosabbikának labirintusában a kiutat keresi, nem panaszkodhatik arról, hogy Ariadne fonalát magára hagyatva, a sötétben tapogatózva kell megtalálnia. Eszembe jutnak deákkorom emlé-

kei, a mikor a hegyek között barangolva a szépészeti egyesület színes jelzőtáblái mutatták az utat, a csúcsok, a magaslatok felé. Más kérdés persze, hogy ilyen jelzőtáblák után lehet-e, tud-e a vándor eligazodni. Én bizony egy ízben alaposan eltévedtem s nem tehetek róla, máig is azt hiszem, hogy nem én voltam ennek az oka, hanem azokban a jelzőtáblákban volt hiba.

A női kérdés — a feministáknak legalább — ma már nem probléma. Annyi csodaszert tudnak ellene, olyan határozott, ellenmondást nem tűrő hangon jelölik meg az utat, hogy azon az úton elindulva, azokat a csodaszereket alkalmazva, a megoldás — úgy mondják — szinte magától adódik, más úton-módon pedig soha el nem érhető. A zsák-utcába szorult modern társadalom mohón szívja magába a megváltó tanokat s helylyel-közzel kísérletez is velük. Az eredmény egyelőre egy elkeseredett sóhaj: adtál Uram esőt, nincs köszönet benne! A baj, melyet gyógyítani szeretnénk, csak nem szűnik, a zavar, a vergődés egyre

fokozódik, a tarthatatlan helyzet mindjobban kiélesedik.

Nem csodálkozom rajta, hiszen baj, nagy baj van azok körül a jelzőtáblák körül. A feminista-programm nem fogja a női kérdést kielégítőleg, a nő és a társadalom javára megoldani, legfőlebb még jobban összekuszálni. Ezt most nem annyira túlzásai, bizar szertelenségei miatt mondom, mint inkább az alap miatt, amelyre ez a mozgalom elég szerencsétlenül helyezkedett.

Mindenki tudja, hogy a modern női mozgalom, annak lármásabb, agilisabb része, szociáldemokrata allűrökkel dolgozik. A mi tunyaságunk, aluszékonyságunk, no meg a szociáldemokraták lázas tevékenysége folytán ez a fontos ügy is szociáldemokrata vizekre került s ezzel — meggyőződésem szerint — zátonyra jutott. Igazi megoldás ezen az alapon nem lehetséges.

Miért nem?

Ma már, hála Istennek, vagyunk annyira, hogy a társadalmi kérdést általában, annak a nőre vonatkozó részét pedig különösen is, nem tartjuk egyszerűen gyomor-

kérdésnek, hanem eminenter erkölcsi kérdésnek. A szociáldemokrata világnézet épen ezt az erkölcsi oldalát sikkasztja el a kérdésnek.

A modern női mozgalom, amennyiben a szociáldemokráciára támaszkodik, első sorban Bebel munkájából (August Bebel: *Die Frau und der Sozialismus*) merít, amelyből immár a negyvennegyedik kiadás forog közkezen. A nagyhírű német szociáldemokrata vezér a modern női mozgalomnak is főfő prófétája.

Tagadhatatlan, hogy ügyesen tölti be tisztét. Munkája — *Die Frau* — nagy szorgalommal, elég könnyedén, sok szuggeráló erővel és jól van megírva s még hosszú-hosszú ideig utolérhetetlen mintája lesz a szemfényvesztő rabulisztikának. Cirkuszi mutatványnak is érdekes, a hogyan Bebel csoportosít, semmitmondó dolgokból óriási következtetéseket levon, egymással semmi vonatkozásban sem levő dolgokat ikertestvéreknek föltüntet; az meg egyenesen virtuozitás, a hogyan a kinyilatkoztatás egyszerű tételeit is — komolyságának (t. i. a

saját maga komolyságának) teljes megtartásával félre tudja érteni.

Szükséges volt ezeket kiemelni, de még· szükségesebb hangsúlyozni azt, hogy Bebel atheista, nyílt istentagadó. A női kérdésről írva is hű marad magához: szerinte csak az Isten nélküli szociáldemokrata állam és társadalom lesz igazságos a nő iránt erkölcsi és anyagi tekintetben egyaránt. A burzsoá-társadalom s ennek erkölcsei, jogi intézményei, a házasságnak mai értelemben vett formája stb. okai a nő elnyomatásának. De helyrehoz mindent a szociáldemokrácia. Teljes egyenjogosítás az egész vonalon, a gazdasági élet megváltoztával az anyagi gondok kiküszöbölése lesz az elmaradhatatlan folyamánya a szociáldemokrata államnak. S ha még tetejébe e sok jónak a férfi és a nő együttélésének a szabadszerelem, vagy, ha úgy tetszik, a házasság mint határidőüzlet lesz a törvényes formája, akkor és csak akkor lesz boldog a nő.

Fölösleges mondanunk, hogy nekünk ez az alap nem kell, tőle sem a társada-

lom, sem a nő számára semmi jót nem várunk, híveinek, követőinek ígéreteiben nem bízunk, tanaik üdvözítő erejében nem hiszünk. Mi föntartás és utógondolat nélkül keresztények vagyunk s tárgyunkra alkalmazva is valljuk az apostol szavát: »más alapot senki sem vethet, azon kívül, mely vettetett, mely a Krisztus Jézus.« (I. Cor. 3, 11.) A keresztény világnézet nélkül, sőt annak ellenére egészséges megoldást nem tudunk elképzelni. Ehhez a megoldáshoz ugyanis nagyon természetesen világnézetünk adja meg a szükséges szempontokat. Helyes, életképes szempontokat egyedül a kereszténység adhat. Mint fejtegetésünk során már egy ízben nyomatékosan hangsúlyoztuk, a kereszténység adta vissza a nőnek méltóságát, ismertette meg az emberiséggel igazi értékét. A kereszténységet, mint alapot elhagyva, ideig-óráig még tarthatjuk magunkat valahogy, amíg t. i. a megtagadott kereszténység maradványain rágódhatunk; de előbb-utóbb elkezdődik a pusztulás, a rothadás. A nemes és tartalmas idealizmus kipusztul a

telkekből s helyébe ott terem az eldurvulás. Jaj a nőnek, de jaj a társadalomnak is, ha a nő méltóságát, értékét félreismerve, megtagadva, vallás nélkül, föl-föltámadó vad szenvedélyeinek e hatalmas féke nélkül próbál berendezkedni az emberiség. — Ne szavaljanak akkor egyenjogúságról, illemről és tisztességről. Vallásos hiten alapuló erkölcs híján ez mind levegőben lógó dolog, olyan illemkódex-féle; erről pedig tudott dolog, hogy szép frázisaival nekiavadult fenevadakat megzabolázni nem lehet. Bebel és nyomában a feminizmus sok lelkes hive épen a női kérdés címén a maró gúny fegyvereivel esnek neki a kereszténységnek. Szemére lobbantják azt a sok igazságtalanságot és mélyen sértő megaláztatást, mely a nőt a keresztény társadalomban érte s még egyre éri s e tagadhatatlan visszasságok miatt nyugalomba küldik, lomtárba szánják a kereszténységet. Csak rajta, legények, nem félünk tőletek! Minél többet napfényre hoztok, akár túlozva is, ez igaztalan sérelmekből, annál világosabb lesz a gondolkozók előtt annak igazsága, hogy csak a

kereszténység, még pedig a komolyan, ötven percentre való megalkuvás nélkül életbe léptetett, megvalósított kereszténység lehet az az alap, melyre állva s melyen dolgozva a női kérdés a nő s a társadalom javára megoldható. Azok a főlhányt bajok, melyeket eszünk ágában sincs letagadni, nem a kereszténység miatt, hanem a kereszténység dacára tudtak gyökeret verni s mentől több van valahol ezekből a bajokból, annál kevesebb ott a kereszténység. A keresztény név és a keresztény szív-, érzelem- és gondolatvilág s ennek megfelelő cselekvésmód nem jár mindig együtt, Az egyik a külszín, a másik a tartalom. Éltetni, nagygyá, boldoggá tenni csak ez utóbbi tud.

A női kérdés megoldásában az első lépés a helyes alapra való helyezkedés. Ezt pedig megtaláljuk a komolyan vett kereszténységben, a nőnek keresztény értékelésében s mint a férfival egyenrangú erkölcsi lénynek megbecsülésében.

V.

Amit eddig mondtunk, a női kérdés megítélésében alapvető ugyan, de nyilvánvaló, hogy az eddig taglalt elvi alapnál maradván csupán korunk egyik nagy problémáját, a női kérdést korántsem oldjuk meg. Egy-egy kérdés elvi oldalának mindig az a sorsa és rendeltetése, hogy alapul szolgáljon, a további munkához szilárd bázist s biztos szempontokat nyújtson. Az épület — a mi esetünkben egy égetően sürgős s rendkívül fontos kérdés megoldása — további kitartó munkának, s e munkában a helyesnek megismert alaphoz s a belőle folyó szempontokhoz való becsületes és okos ragaszkodásnak lesz az eredménye.

Jónak látom ezt kifejezetten s nyomatékosan hangsúlyozni, hogy egy könnyen támadható s nem is valami ritka, jóhiszemű vagy szándékos félreértésnek a magam részéről elejét vegyem.

Emberek, akikben sok a jóakarát, de nem mindig elegendő a hozzáértés, vajmi gyakran nem értik, mitől jó a társadalmi

kérdések tudományos és irodalmi feszegetése, mitől jó a szociológia, mikor kátával a kezünkben magától mely a dolog mint a karikacsapás. Ellenfeleink megkórusban zengik, hogy nekünk a legfájdóbb sebekre sincs egyebünk kenetes szavaknál s a valódi szükségleteket félreismerve, nyomort és igazságtalanságot egyaránt a másvilági élet reményével tudunk csak enyhíteni. Olybá iparkodnak bennünket feltüntetni, mint akik velünk született érzéketlenségben szenvedünk a való élet minden követelésével szemben s többre a legjobb igyekezet mellett sem vihetjük annál, hogy sok jószándékkal, de lehetőleg kevés fogható eredménnyel el-elszavaljuk Arany János után: a szegénynek drága kincs a hit, túrni és remélni megtanít.

Magától értetődik, hogy az ellenfél gyilkos ráfogásai ellen minden erőnkől tiltakozunk, a saját magunk táborának tespedő s tespedést szító kényelmes álláspontjával pedig minden közösséget megtagadunk. Mind a kettővel szemben utalunk arra a kultúrmunkára, amit a tevékeny keresztény-

ség a szociális téren végzett és végez, s meggyőződéssel hirdetjük, hogy a vélemények útvesztőjében, a gyakorlati irányzatok tömkelegében az *aktív kereszténységé a jövő*.

De újra meg újra mondjuk: egyedül az *aktív* kereszténység tud a társadalmi munka terén igazi s kívánatos eredményeket elérni. Mikor tehát a női kérdés megítélésében a legfontosabb dolognak a nő keresztény értékelését tartjuk, távolról sem gondolunk arra, hogy ezzel egyszersmindenkorra legyőzve minden nehézség, megoldva minden feladat. A kérdés velejének meglátása mindössze alap, amelyre helyezkedve szemébe nézünk azoknak a részletkérdéseknek, melyek összességökben a modern női kérdést alkotják.

Hála a feminizmus buzgó és nagyhangú apostolainak, ma már a verebek is csiripelik, hogy a nő el van nyomva. De a föl-szabadító hadjárat megindult s csak idő kérdése, mikor következik el a teljes diadal. Mert az kell. Nem kegyelemmorzsák a zsarnok férfitársadalom dúsan terített asztaláról, hanem emancipáció, teljes egyenjogú-

ság az egész vonalon, különösen a gazdasági s a politikai életben.

Ma — így hallom ezt úton-útfélen, így olvasom tudományos munkákban s ékesen kicirkalmazott újságcikkekben — túrhetetlen a nő helyzete. A mai társadalmi berendezkedést a férfiak csinálták s természetesen a maguk számára, a maguk javára csinálták, a nő jog foszlottként, mint szánalomra méltó pária nem él, nem érvényesül benne, hanem csak tengődik. Gazdaságilag teljesen ki van zsákmányolva, jogai nincsenek,, csak kötelességei.

Végre-valahára azonban tudatára ébredtünk a szörnyű igazságtalanságnak, s ez már nagy dolog. Az igazságot nem lehet többé lakat alá zárni s az éber öntudat kitartó, következetes munkával párosulva, előbb vagy utóbb diadalt arat. Nincs messze a nap — sokan már mintha látnák is a felkelő napot — mikor leomlanak a zsarnokság utolsó bástyái is. A múltat már nem lehet visszacsinálni. De a jövő társadalmának uralkodó planétája az igazság, az: egyenjogúság lesz.

De látok és olvasok mást is.

Nem egy urambátyám a világ fönnmaradását s a mai társadalmi rendet egy dolognak gondolja s szentül hiszi, hogy itt az utolsó ítélet napja, ha a modern női mozgalomnak akármilyen kis része is sikerrel jár s a színes álomból ha még oly csekélyke rész is valóra válik. Sokan vannak, akiknek úgy van jól minden, a hogy van. Szerintük az asszony kezébe főzőkanál való, a konyhában meg a gyermekszobában van a helye, a közügyekbe pedig ne ártsa magát; a tudományokért, a műveltségért se igen törje magát, mert állítólag még mindig teljes mértékben érvényben van s megdönthetetlenül áll az a bölcs axióma: az asszonynak elég esze van, ha az eresz alá áll, amikor esik az eső.

Perhorreskáljuk a fölforgató törekvéseket, melyek csak rombolni tudnak, építeni azonban nem. De abból sem csinálunk titkot, hogy maradi lelkek vaskalapossága, besavanyított kedélyű agglegények s elkeseredett férjek kétesértékű életbölcse sége sem kell.

A társadalmi életben igenis van fejlődés, hol csöndes tempóban, alig észrevehetőleg, hol meg nagyarányú, úgy hogy méreteivel s merészségével meglep. Keresztény alapra állva — amennyire fejtegetésünk megkívánta, eléggé megvilágítottuk ezt az alapot — egészséges, életképes fejlődésnek lehetünk a munkásai.

Nem szabad azonban ebben a munkában figyelmen kívül hagyni valamit. A női kérdés kívánatos megoldásának s ebben az egészséges társadalmi fejlődésnek nagy kerékkötője az, hogy a feminista program követelései nagyon is az individuumok, az egyes emberek szempontjából vannak fölállítva, túlnyomólag egyének érdekeit és szükségleteit tartják szem előtt. Pedig sohasem szabad feledni azt, hogy a nő csak úgy, mint a férfi, nemcsak egyén, hanem az emberiségnek, a társadalomnak, ennek az élő szervezetnek is tagja s csak annyiban vannak jogai, a mennyiben egyéni szükségletei harmóniába hozhatók ennek az élő szervezetnek szükségleteivel. A nő nem önmagában álló valaki, kikapcsolva a

társadalom egészéből. Minden haladás csak úgy haladás, ha az individuális szükségleteket s a társadalmi, a szociális érdekeket egységes nézőpontból szemlélve elégti ki. A szociális érdek sohase feledtesse velünk azt, hogy emberi lényekkel van dolgunk, ebből az emberi méltóságból folyó Összes jogaikkal és szükségleteikkel egyetemben s viszont az individuális méltóság mellett lássuk meg a nő szociális természetét is. Harmónia, megelégedettség, igazi fejlődés csak ezen az úton-módon lehetséges.

VI.

A modern női mozgalom egyebek között tudvalevőleg a nő gazdasági helyzetét akarja a mai viszonyoknak megfelelőleg tūrhetővé, sőt, mint a feminista programm nyíltan hirdeti, határozottan jóvá s a férfi-társadalom kénye-kedvétől függetlenné tenni. Az alaphangja a jövő e sokat ígérő zenéjének az, hogy a mai társadalmi berendezkedésben a nő gazdaságilag el van nyomva; ha emberi méltóságának megfelelőleg sza-

baddá lett s mint önmagával szabadon rendelkező lény, a férfihoz teljesen hasonlóan gondoskodhatik a maga anyagi helyzetéről, védheti jogos érdekeit, csupán akkor boldogulhat. A jelszó tehát: megnyitni a nő előtt a kenyérkereseti pályákat!

Meggyőződésem szerint nagyon rossz szolgálatot tesz az emberiségnek az, a ki « követelés jogosultságát minden további teketória nélkül egyszerűen le akarja tagadni s a nő számára más jövőt nem lát, mint a férjhezmenést. Az, kérem szeretettel, nem argumentum, hogy évezredek óta így volt a dolog. Ha így volt is, nem föltétlenül bizonyos, hogy helyesen volt. Különben is csak a vak nem látja, hogy valamikor más volt a gazdasági helyzet, mint ma; a mi akkor többé-kevésbé bevált, nem következik, hogy a mai változott viszonyok között is okvetlenül beválik.

Nem fogadom el megdönthetetlen igazságnak azt, hogy a nőnek egyes-egyedül csak a házasságban legyen szabad emberi méltóságának megfelelő boldogulást keresnie és találnia. Elismerem, ez reá nézve a

legtermészetesebb, egész valója ebben érvényesül a legtermészetesebben. De hajlama, esetleg jogos ambíciója, önérzete a nőnek is van, csalódás és más efféle őt is érheti, ezek pedig összevéve, de egyenként is olyan tényezők, melyek a rózsásnak festett, de valójában nem mindig rózsás családi életet reá nézve elérhetetlenné vagy lehetetlenné teszik. Újra mondom, elismerem, hogy a családi élet felel meg legjobban a nő természetének, szíve-lelke nemes tulajdonságai ott érvényesülhetnek leginkább, de ha bármi okból férjhez menni nem akar, a tisztas boldoguláshoz okvetlenül joga van. Mai társadalmi berendezkedésünknek az én szememben egyik nagy hibája, hogy a nőt még akarata ellenére is csak a férjhezmenésre tudja utalni, mikor boldogulni akar. Ennek a helyzetnek fonákosságát be kell látnunk s ha belátjuk, akkor már szinte magától következik, hogy a nő gazdasági helyzetét a házasságon kívül is méltányosan kell rendezni. Ez pedig, akár-hogy csúrjuk-csavarjuk a dolgot, szabatos magyarsággal a legtöbb esetben annyit

jelent, hogy meg kell nyitni a nő előtt a kenyérkereseti pályákat. Anyagi vonatkozásai mellett volnának ennek hihetőleg jóteköny erkölcsi következményei is. Talán lassan-lassan tért vesztene az a pogány fel-fogás, mely a nőben jóformán csak szexuális lényt lát s az Alkotó mindenható kezének egyik remekét, a halhatatlan lelkű nőt úgyszólván csak mint szexuális obiectumot kezeli.

De ha valaki el is tudna tekinteni at«tői, amit a föntebbi sorokban az olvasó figyelmébe ajánlottam, a régiektől reánk hagyományozott helyzet további sértetlen fönrtartásának a mai változott viszonyok mellett olyan nehézségei vannak, amelyeket lehetetlen meg nem látni s csak valamelyes elfogulatlanság mellett is lehetetlen nem méltányolni.

Tudott dolog, hogy a leányok legnagyobb része szíves-örömezt férjhez megy, ha — mehet. De fájdalom, egyre gyakoribb ma az eset, hogy nem mehet. Tisztességes egzisztenciához pedig ezeknek is joguk van, a társadalomnak kötelessége

számukra ilyent biztosítani, mert különben megérdemli, hogy nyakába szakadjon minden egyiptomi csapásnál rettenetesebb csapás: a tisztességes egzisztencia nélkül szükködő női proletariátus a maga anyagi kárával és kiszámíthatatlan erkölcsi veszedelmével egyetemben. Ennek az egzisztencia-biztosításnak erkölcsi lényekkel szemben csak egy módja van: munkát adni, a mely után becsületesen meg lehet élni.

És még valamit. A mai mostoha gazdasági viszonyok között egyre kevesebb az olyan házasság, amely a nőt gazdaságilag minden tekintetben biztosítaná. Valamikor a férfi munkája elő tudta teremteni mindazt, amire családjának szüksége volt, ma azonban — főleg az alsóbb osztályokban — egyre nagyobb szükség van a nő dolgos két kezére. Megint csak ott vagyunk tehát, hogy: munkát a nőnek.

Az olvasó látja, hogy mi bizony sok igazságot látunk abban a törekvésben, amely a nő számára is meg akarja nyitni s hozzáférhetőkké akarja tenni a kenyérkereseti pályákat. Nem részletezzük tovább ezt

a dolgot — legalább a mennyiben a nőt mint fizikai munkást tekintjük, nem — de nem hallgathatunk el néhány megjegyzést, a melyek minden munkára — fizikaira, szellemire — egyaránt illenek.

Mikor a kenyérkereseti pályáknak a nők számára való megnyitásáról van szó, számot kell vetni bizonyos feltételekkel, a melyek nélkül az egész akcióból áldás helyett átok fakadna. Így pl: a magunk részéről csak úgy várunk jót a nő u. n. gazdasági fölszabadításától, ha ez nem fajul a férfi és a nő közötti kenyérharccá. Ilyen kenyérharctól féltjük a nő és a társadalom javát, mert akárki lenne is a győztes, a nő, a családi élet számára teremtett nő s vele a társadalom is csak veszíthet. Ráadásul az esetek óriási nagy percentjében az ilyen harcnak kimenetele nem is kétséges. A férfi tagadhatatlanul előnyben van, karja — egyes kivételeket nem számítva — erősebb, ökle csontosabb s mint ellenfelét, legyűrné a nőt. — Annak á sok tekintetben bántó helyzetnek, melyben a mai félig pogány társadalom-

ban a nő van, ez végzetes betetőzése volna.

Vigyázni kell továbbá, hogy mentől kevesebb pályáról szorítsa le a férfit a nő. Az ilyen, kenyerétől megfosztott férfi nem nőülhet, családot nem alapíthat, aminek első sorban megint a nő vallja a kárárt. A házasságkötések apadó számának nagyrészt a mostoha gazdasági viszonyok az okai, ezeket pedig a többi közt a nőknek a kenyérkereseti pályákra való oktalan tódulása is előidézi. Mesebeszéd, hogy túlságosan sok volna a munkaerő. Mindössze az a baj, hogy egymást üldözik, egymással versenyeznek, akiknek egymás mellett volna a helyük. Van munkakör, mely már a dolog természeténél fogva férfierőt igényel, és van más, melyet a nő tud csak igazán betölteni. Minden azon fordul meg, van-e gondja a társadalomnak, van-e gondja a törvényhozásnak, hogy az egészségtelen versenyzés helyett a józan, a természetnek megfelelő munkafelosztás elvei érvényesüljenek.

Fontos dolog végre, hogy a kenyér-

kereseti pályákra való bocsátásnál a nő fizikai és lelki képességei figyelembe véteszenek. A nem neki való munka szervezetét kikezdi, árt a nőnek s benne, mint anyában, a társadalomnak is, lelkének parlagon heverő képességei pedig legalább is holttőke, melynek senki hasznát nem veszi. Védeni kell a dolgozó nő egészségét, érvényesíteni kell lelke gazdag kincseit. Az egyikre is, a másokra is nagy szüksége van a társadalomnak,

Kenyeret nemcsak a fizikai, hanem a szellemi munka is ad s mi jónak látjuk, hogy a nőről, mint szellemi munkásról külön is szót ejtsünk. Nem pusztán mint a megélhetés egyik eszközét vesszük itt a nő szellemi munkáját, hanem bele szeretnők kapcsolni erről szóló mondanivalónkat a modern női kérdésnek egy részébe, mely egész valója szerint elsőrendű kultúrprobléma.

A nőről s a szorosán vett kultúráról tudományról, irodalomról s művészetről vaszó. Egész merevségében így tehető föl a kérdés: való-e a nőnek a tudomány, az irodalom, avagy a művészetnek valamelyik

ága? Lehet-e a nő ezek egyikének, másikának a férfival egyenrangú művelője?

Mi tagadás benne, a férfiak nagy része, mely pedig olyan szeretetreméltóan, annyi megtévesztő udvariassággal tud a nőknek szépen hangzó, üres bókokat mondani, nincs valami nagy véleménnyel e tekintetben a m. t. női nemről. A »hosszú haj, rövid ész« féle bölcs mondás még mindig nem vesztette el hitelét. Igaz, hogy mikor egy-egy férfijkról elröppen, akárhányszor üres és olcsó szellemeskedésnek nagyon is átlátszó takarója csupán, de az is tagadhatatlan, hogy nem egyszer komoly, tartalmas emberek is meggyőződéssel ejtik ki.

Mindjárt kijelentjük, hogy az olcsó szellemeskedés kétes értékű babérajaira nem pályázunk, meggyőződésből pedig a nő szellemi inferioritását a még mindig közkeletű »hosszú haj, rövid ész« féle értelemben nem vallhatjuk. A ki bővebben érdeklődik e kérdés iránt, annak, — hogy csak katolikus szerzőket említsünk — figyelmébe ajánljuk Rosier könyvét, melyre már egyszer hivatkoztunk, továbbá Cathreinnak

»Die Frauenfrage« című kitűnő munkáját. (Ez utóbbi Gallovich Jenő dr. fordításában magyarul is megjelent.). Nekünk meg kell elégednünk azzal, hogy jelezzük s vázlatosan megokoljuk állásfoglalásunkat.

A mi meggyőződésünk az, hogy a nő és a férfi lelkének képességei lényegökben ugyanazok: ész és akarat, az értelmi megismerés és az eszes törekvés világa. A nemi különbség, jobban mondva az egyiknek is, a másiknak is szociális rendeltetése azonban bizonyos, lényegbe nem vágó sajátosságot ad a nő és a férfi lelki tehetségeinek, amely sajátosságot a ferde nevelés és az esztelen társadalmi konvenció egész a nevetségesig fokozhat.

A lélektan semmi lényegbe vágó különbségről nem tud a két nem szellemi képességei között. Mind a kettőnél megtalálja minden haladás előfeltételét, az ész és az akaratot, következőleg a szellemi élet felsőbb régióiból egyiket sem szabad, de nem is lehet kizárni. A női kérdésről írván, hangsúlyozni kívánjuk, hogy a nőt sem.

S ezt az apriorisztikus okoskodást a

tapasztalat is igazolja. Minden időben voltak igazán magas műveltségű, nagyképzettségi nők. Ma is csak így van. A magam részéről is tartozom az igazságnak azzal a kijelentéssel, hogy ismerek nőket, akiknek üde, friss szellemességét, szolid tudását, imponáló okosságát, eleven észjárását, — finom lelkületükről nem is szólva, — mindig tisztelni fogom. Azt hiszem, más is csak így van ezzel. Sőt manapság, mikor bizonyos fokig megnyíltak már a nő előtt a tudomány csarnokai is, egyre könnyebb lesz ennek a megállapítása. Azokat az eredményeket ugyanis, melyeket tudományos térre lépett nők eddig elértek, a női nemnek nincs oka röstelnie.

Nem veszem hallatlanba azokat az ellenvetéseket sem, melyeket a föntebbi okoskodás ellen föl lehet hozni. Így pld. — hogy a legkevésbé fontos észrevételen kezdjem — a jó Istennek csak nagyon is mérsékelten szeretetreméltó teremtménye a tudálékos nő. Igaz, a férfiak között is akadnak ilyenek, de a nők között kétségkívül nagyobb számban találhatók, ami — s eb-

ben van az egész megfigyelés éle — mindenestre a nő intellektuális gyöngeségét mutatja a férfival szemben. Hát én nem akarom a csillagokat az égről letagadni, csak magyarázatát keresem a ténynek s azt hiszem, meg is találom. A tudálékos-ság félműveltség, ez pedig igen szép tehetség mellett is lehetséges, ha a tehetség kiművelésére a külső föltételek nem kedvezők. Szerintem a leány oktatás, a nő intellektuális kifejlődésének ez a föltétele, első sorban felelős a felszínes eredményért, a tudálékosságért.

A modern oktatásnak egyáltalán nem et ős oldala az alaposság, a nőnevelésben meg pláne sok a felületesség. Az eredmény tehát ne lepjen meg senkit. Hozzá a nő természeténél fogva jobban hajlik erre. Fantágiája élénkebb, az elmélyedésre való hajlandósága általában kevesebb, érthető tehát, hogy ha a tudományban a mélységek meglátására s kifürkészésére külön nem szorítják, természeténél fogva könnyen túlteszi magát a nehézségeken s felületes marad. Nem szabad feledni végre e pont-

nál azt sem, hogy ezt a hibát a nőben mi férfiak konstatáljuk, s mert csakugyan nagy mértékben kellemetlen, sőt bántó, vajmi könnyen nagyobbnak látjuk és érezzük, mint aminő a valóságban.

Tény az is, hogy aránylag kevés az olyan nő, aki akár a tudományban, akár az irodalomban, akár a művészetben igazán nagyot alkotott volna. De nem tehetek róla, én ezért igazán nem merném a nőket vádolni. Ha elgondolom, hogy a történelem folyamán a legtöbb, sőt mondhatnám minden népnél mennyire mostoha gyermekei voltak a társadalomnak a felsőbb szellemi élet szempontjából a nők, csodálom azt is, hogy annyi kiválóság is akadt közöttük, amennyi tényleg akadt. Hasonló sorsban a férfi is csak úgy járt volna körülbelől, mint a nő. Azt gondolom tehát, hogy ebből joggal csak úgy lehetne a nő szellemi inferioritására következtetni, ha a szellemi fejlődés eszközei, közelebbi és távolabbi föltételei reá nézve teljesen ugyanazok volnának, mint aminőket a férfi számára a mai társadalmi berendezkedés megteremtett

A föntebbi sorokban síkra szállottam az ellen a felfogás ellen, mely a nő szellemi inferioritását hirdeti. Ez állásfoglalásomnak magától értetődő folyománya az, hogy, amint már mondtam is, a fensőbb szellemi élet nem lehet a nő elől nagy gondal védett tilos terület, amelytől bárkinek is joga volna őt távoltartani. Ellenkezőleg, az én hitem szerint joga van a nőnek, csak úgy mint nekünk férfiaknak, ezeket a magasabb csúcsokat is fölkeresni, s ha tehetősége van hozzá, a magasabb kultúra minden kincsét magáévá tenni.

Mellékes, hogy a tudás, a műveltség birtokában a nő mint szellemi munkás kegyérét keresi-e, ha erre rászorul, vagy kedvező anyagi helyzetben lévén, erről a. praktikus, de nagyon reális kamatoztatása» ról a szellemi kincsnek lemondva, csak lelki gyönyörűséget keres-e benne s ideális célokat szolgál-e vele, Mindkettőt bátran megteheti, senki ezért szemrehányással nem illetheti. Mi férfiak ugyanígy teszünk, s senkinek sem jut eszébe ezen fönnakadni.

További folyománya azután e fölfogás-

nak az, hogy egyre nagyobb gondot kell fordítani a leánynevelésre s leányoktatásra. Nem elég ugyanis az, hogy valakire nézve a tudás és felsőbb műveltség elsajátítását jogtalanul lehetetlenné ne tegyük, hanem szükséges az is, hogy esetleges különleges helyzetét méltányolva, a felsőbb szellemi élet utáni törekvését az ő különleges helyzetével számoló pozitív intézkedésekkel is segítsük. Az olvasó bizonyára érti, mire gondolok. A nő ebben a mi társadalmunkban kétségkívül más helyzetben van, mint a férfi, hajlama, kedélyvilága, bizonyos irányban fogékonysága, igénye és szükséglete is más. Mindezeket figyelembe kellene venni, hogy a nő tudományos és irodalmi képzettsége, talán művészi tehetsége mellett is nő maradjon, — nőiességét, lelkének ezt a csodálatos báját s a valódi közjó szempontjából is egyik legnagyobb kincsét el ne veszítse. Igaz, ez észrevételnek gyakorlati megvalósítása sok költséggel s még több gonddal járna, de a várható eredményekben mindez bőségesen megtérülne.

Ezzel mindenekelőtt eleget tenne a társa-

dalom a nővel szemben az igazságosságnak s méltányosságnak, ami a huszadik században, mikor oly nagyra vagyunk az emberi jogok állítólagos uralmával, magában véve sem megvetendő eredmény. Nyerne vele, úgy hiszem, a családi élet is, mert a tudományosan képzett férfi magához minden tekintetben méltó élettársra találhatna; meg lehetne így a lelkek teljes összhangjából az az igazi harmónia, mely az egymás megértéséből származik, s melynek hiánya már annyi családi boldogságnak ásta meg a sírját. És, amit különösen ki akarok emelni, akár kenyérkeresetből, akár tisztán ideális hajlamból, a nő is oda léphetne a szellemi munkások sorába, ha hajlama és képessége oda vonzaná.

Itt azonban újra és különös nyomatékkal hangsúlyozni szeretnék egy gondolatot melyet e fejtegetés során egyszer már olvasóim elé tártam.

A nőről mint fizikai munkásról szólva azt mondtam, hogy csak olyan kenyérkereseti pályákon volna szabad őt foglalkoztatni, amelyeken egyrészt gyengébb

fizikuma mellett is egészségének aláásása nélkül helyt állhat, másrészt, amelyeken a a női lélek pazar kincsei nem maradnak holt tőke, hanem az emberiség javára valamilyen formában érvényesülhetnek. Ez a gondolat, főleg ennek második fele, a nőre mint szellemi munkásra különösen is áll. A nőt a jó Isten elsősorban a családi élet számára teremtette s ennek érdekében lelkébe a legértékesebb tulajdonságokat ojtotta, amelyek teljes pompájukban az anyai szeretetben ragyognak. Ha a nő, — ami egyre sűrűbben megtörténik, — a szorosabb értelemben vett családi körön kívül tölti is életét, azok a nemes tulajdonságok, melyeket a természet rendje szerint az anyaság fejleszt ki egész szépségökben és legyőzhetetlen erejökben, lelkében azért ott vannak. Fájdalmat megérteni, megosztani és enyhíteni, sebeket gyógyítani, gyöngédséggel és boldogító szeretettel másokat istápolni, az önfeláldozásban példát adni a nő mindig jobban tud, mint a férfi. Vannak pályák, melyeken e nemes tulajdonságokból jóformán semmi sem érvényesül

het. Tessék pl. elképzelni a nőt egy büroban száraz szám adatok fölé hajolva. És ismét vannak pályák, amelyek e nagy értékek használatára s áldásos kamatoztatására bőséges alkalmat nyújtanak. Ilyen pl. az óvodában az apróságokkal vesződő kisasszony élete, ilyen a tanítói pálya általában, — csak az a baj, hogy nálunk ebben ezidőszerint túltermelés van — ilyen az orvosi tudományban a gyermekgyógyászat stb. Mint szellemi munkás lehetőleg ilyen pályára lépjen a nő, ez fogja őt leginkább s legtartósabban kielégíteni s ember-társai javát ezen tudja még a legsikerebben munkálni.

Az előzőkben rajzolt kép nem volna teljes, ha egy megjegyzést elhallgatnánk. Amikor a nő szellemi inferioritását tagadom, eszem ágában sincs, hogy a nő és a férfi lelki képességeit mindenben teljesen egyenlőknek mondjam. A különbséget — mi tagadás benne — én is látom. A nő szociális rendeltetése más, mint a férfié, s a Teremtő, aki ezt a rendeltetést neki adta, a lelkébe ojtott képességeket ehhez a rendelteté-

séhez szabta. A nő a család szíve, a férfi a; esze, vagy ha jobban tetszik, az agyveleje. Hogy ebből a lényegében amúgy azonos eszes természet mellett mi címen következ- nék az egyikre vagy a másokra az inferioritás, nem bírom fölfogni. Rendeltetéséhez mért természete szerint a nő az érzelmek ha- tása alatt áll, képzelete csapongóbb, értelme az elmélyedésre, az érzelemvilágot talán csak rejtett vonatkozásaikban érdeklő igaz- ságok kutatására kevésbé készsége. Épen azért új utakon járni, pláne új, eddig isme- retlen utakat törni, *alkotni* keveset fog a nő. Amíg természete meg nem változik, így fog ez maradni. Az emberiség érdeke is így kívánja ezt. Aki az életet mélyeb- ben iparkodik fölfogni, ennek láttára is imádassál mondja: »Mindeneket bölcsen rendezett el az Úr!«

VII.

A modern női mozgalomnak érdekes, de nagyon veszedelmes velejárója az a szenvedelem, amelylyel e probléma egyes

részeit erőltetik, védik vagy elvetik. Úgy látom, hogy az érveket szívesen és igen sok esetben helyettesítik lobogó szenvedélyességgel s a nyugodt, higgadt okoskodásból az ügy, a józan értelemben vett haladás nagy kárára fékevesztett izgatás lesz. Tudom, hogy az emberiség nagy, eleven érdekeibe vágó kérdések taglalásánál vajmi nehéz a teljes nyugalmat megőrizni; azt is tudom, hogy áldásos, nagyszabású átalakulásoknál is mindig része volt a föl-kavart indulatnak, de azért — épen ilyen fontos ügyben — a vezetős szerepre nem tartom hivatottnak a szenvedelmet. A szenvedelem vak és hozzá nagy fokban mámoros, a gyepelő tehát nem való az ő kezébe. Ez a reflexió, fájdalom, az egész modern női kérdésre illik, de sehol sem annyira igaz, mint e mozgalom ama részében, mely a nő számára a férfival teljesen egyenlő politikai, állampolgári jogokat akar kivívni. A szociáldemokrata ízű feminizmus nagyon jól tudja, hogy ezzel lehet a kedélyeket legjobban fölizgatni, mint ügyes taktikus tehát egész erővel erre veti magát s ma már

— legalább sok ember gondolkozásának átalakulásában, sok helyütt konkrétabb formában is — eredményekről is beszélhet.

Megvallom, hogy a nők politikai, általában közéleti jogaiért vívott küzdelem nekem magában véve szimpatikus, érvei első pillanatra tetszetősek. Az egész közélet megújódását ígérik eme követelésük teljesítésével a feministák, s aki szomorúan látja napjainkban szelvényben-hosszában az elposványosodást, hogyne örülne, mikor tisztább levegővel, tisztultabb, emelkedettebb fölfogással kecsegtetik? A nő is eszes ember, erkölcsi lény, miként a férfi, miért ne lehetnének neki is a férfihoz hasonló jogai? Az életben, az egész vonalon az önös férfiakarat érvényesül, amely a községi és állami életben a nőről, a nő érdekeiről a nő nélkül határoz, miért kell ennek továbbra is így lennie? A nő ép oly fontos tagja a társadalomnak, mint a férfi, a terheket vele együtt viseli, micsoda alapon kárhoztatják a jogfosztott lények kietlen, sivár életére? Adják meg neki a közélet nagy jogait, mindenekelőtt a szavazati

jogot, teljesítsék vele szemben az igazságosság legelemibb követelményeit és — a feministák kezeskednek érte — megújul a föld színe, elkezdődik végre-valahára az emberiség arany-korszaka.

Nem tehetek róla, bár a cél szinpatikus, ezeket a vérmes reményeket nem osztom. Véleményem szerint az a sok jó, amit a feministák a nőkpolitikai egyenjogúsításától bizakodva várnak, még hosszú-hosszú ideig mesterségesen kiszínezett álom, utópia marad. Ez az igénytelen fejtegetés a tanúm rá, hogy egész komolyan s leplezetlen őszinteséggel elfogulatlan és méltányos iparkodtam lenni a modern női kérdés megítélésében, ebben a pontban tehát annál nagyobb lelki nyugalommal mondom ki a kontrát.

Senki félre ne értsen: nem a férfitársadalom féltve őrzött kiváltságait akarom én erőnek erejével megvédelmezni, mikor a nők politikai jogai, szabatosabban a nők aktív és passzív választói joga ellen állást foglalok, hanem mérlegelve e kérdés óriási fontosságát s a gyakorlati életre való kihatását, egyenesen magának a női nemnek

s a társadalomnak érdekében tartom szükségesnek itt az elutasító magatartást. Nem mondom, hogy örökön örökké így kell ennek maradnia, de állítom, hogy a társadalmi fejlődés mai fokán maguknak a nőknek s a társadalomnak áll az érdekében, hogy a feminista program e sokat vitatott pontjából még nagyon sokáig semmi se legyen.

A kereszténység a nőt piedesztálra emelte s a családi élet boldogsága, a társadalmi élet emberhez méltó színvonala megkívánja, hogy e piedesztálról le ne szálljon, magát onnét lerántani, vagy szép ígéretekkel, holmi politikai jogok hangoztatásával lecsalogatni ne engedje, mert egyfelől csak erről a magaslatról fejtheti ki a köz javára lelkének sajátos erejét s érvényesítheti nőiességének mindent kiegyenlítő hatalmát, másfelől meg nem a jog, hanem épen lelke természetes tulajdonságainak ez az érvényesülése tudja a nőt igazán és tartósan boldogítani. A politikai küzdőtér tudvalevőleg a kíméletlen, szenvedélyes vak és ádáz tusakodás helye, a hol még a leg-

józanabbak is vajmi könnyen elragadtatják magukat s piszkos sarat szórnak egymás képébe, akik azelőtt mint jóbarátok járták az életet. Ha erre a térre lép a nő, a tülekedésben, hol már annyi erkölcsi érték elpusztult, nagy valószínűséggel ő is elpusztulna.

Csak tessék elgondolni a nőt ilyen kíméletlen, végletekig menő politikai ellentétben s ebből kifolyólag szenvedélyes, határt és korlátot nem ismerő küzdelemben férjével, szüleivel vagy gyermekeivel. Hová lesz ilyen körülmények között a családi élet? Hová a hitvesi szeretet? Hová az édesanya és az ő szívének ellenállhatatlan, szinte földöntúli, istenien szép szeretete? Méltóztassék elhinni, fél ország asszonyainak szavazati joga együttvéve nem éri meg, hogy miatta csak egyetlenegy hitvesnek vagy édesanyának szeretete megfogyatkozzék, illetőleg érvényesülni ne tudjon. Nem és százszor nem. Ami nagy, ami szent, ami, hogy konkrét példát mondjak — mint a női eszmény, minden becsületes ember tisztelétére számot tart, mert csak tisztelve

tudja nemes hivatását betölteni, azt nem szabad a szenvedélyes küzdelmek gyilkos levegőjére kárhóztatni, s ha ő maga oda kívánczik, nem szabad oda bocsátani.

Körülbelül azt valljuk itt, amit Andrássy Gyula gróf belügyminiszter mondott a feministák egy küldöttségének, mikor az általános szavazati jognak a nőkre való kiterjesztését szorgalmazta nála: nem a szavazati jogot féltjük a nőktől, hanem a nőket féltjük a szavazati jogtól. Hozzáteszszük, hogy a családot is. A mi szemünkben a suffragettek házárdjátékosok, akik az izgalomtól elvakítva, láztól égő szemekkel, kigyuladt arccal egy kártyára mindent föltesznek. Mentségök lehet az, hogy nem gondolnak arra, mit kockáztatnak. A mi keresztény női társadalmunktól azonban teljes bizalommal több megfontoltságot várunk.

A fentebbi sorokban rámutattam arra, hogy a politikai jogoknak a nőkre való kiterjesztése magára a nőre s a mi az ő szívének természetesen legdrágább, a családra s ezen az úton az egész társadalomra vajmi

könnyen nagy veszedelemmel járhatna. Ennek meggondolása egyik főoka annak, hogy bármily lelkesen és kitartóan küzdenek is a suffragettek a »zsarnok« férfi uralom ellen, a modernnői mozgalomé program-pontjáért sehogysem tudok fölmelegedni. De ha nem mondják is, akkor is tudom, hogy okoskodásom nem mindenkre nézve meggyőző. Az én aggodalmamnak ellene szegzik — hogy nagyon rövid legyek — az igazságosságot. A feminista mozgalom abban tetszeleg magának, hogy jogtiprás ellen jogot véd, igaztalan zsarnokság ellen az igazságosságért harcol. A nőt emberi természeténél fogva s mert a kötelelességek a férfival egyaránt érik, egyszerűen megilletik a férfival egyenlő politikai jogok. Punktum. Fiat iustitia, pereat mundus. Mindenekelőtt az igazságosságnak kell érvényesülnie; hogy merev követelésöknek teljesevése mit von maga után, az a fanatikusoknak nagyon alárendelt jelentőségű kérdés.

Elfogadom az ellenvetést s fölteszem a kérdést: a nőknek a politikai jogokban való részesedése kizárólag vagy legalább

első sorban a jog és igazságosság kérdése úgy, hogy e részesedés megtagadása jogtalanság és igazságtalanság?

Szerény véleményem az, hogy a férfitársadalmat, mely ezidőszerint azoknak a nagyon megkívánt politikai jogoknak birtokában van, korántsem lehet igazságtalanságról vádolni, ha a m. t. női nemnek a politikai jogokat nem is akarja megadni. Szerintem a feminista követelés két rendbeli hamis föltevésből indul ki. Az egyik tévedés abban áll, hogy azonos lévén a férfiban is, a nőben is az emberi méltóság, a politikai jogok a nőt csak úgy megilletik, mint a férfit; a másik tévedés pedig, hogy a nő teherviselését a férfival egyenlőnek mondják, magát 0 nőt azonban jogfosztottnak hirdetik.

Erről a második tévedésről kevesebb lévén a mondanivalóm, először ezzel végzek.

Nem lehet, de nincs is miért tagadni, hogy az élet a nő vállaira is súlyos terheket rak. Küzdenie, dolgoznia s — ha van mi után — adót fizetnie neki is kell. Kötelesség és jog pedig reciprok értékek.

Eddig világos az okoskodás. Csak az a kérdés, muszáj-e annak a jognak épen politikai jognak lennie, hiszen tudvalevő, hogy nemcsak politikai jogok vannak a világon? A higgadtan gondolkozó még a mi gyarló, de tökéletesíthető társadalmunk berendezésében, jogi intézményeiben is sok olyasmit lát, ami jogot jelent a nőnek nem kevésbé, mint a férfinak. Sőt van tér, a hol a nő határozottan előnyben van a férfival szemben. Jogtalanságról tehát nem lehet beszélni. De talán nem is tanácsos a teljes egyenlőséget túlságosan sürgetni, mert ezzel meg velejárna a kötelességek teljes egyenlősége is. A férfitől az állam, hogy konkrét példát mondjak, katonai szolgálatot követel. Véréért, életéért kell, ha a szükség úgy kívánja, áldozatul hoznia, a legjobb esetben pedig legszebb éveit vasfegyelemben, folytonos önmegtagadások között, hideget-meleget egyaránt állva, katonasorban kell eltöltenie. A teljes egyenjogúság teljesen egyenlő kötelességeket föltételez. Katonai szolgálat után kívánkoznak a feminista apostolok, silbak,

fárasztó gyakorlatok, s a »gyöngyélet« egyéb örömei s végezetül talán egy rémes csatatér az ideáljuk, hogy mindenáron) szavazati jogot kivannak?

Nem folytatom a dolgot. Csak jelezni kívántam, hogy míg egyrészt nem lehet szó a nők jogfosztottságáról, másrészt minden viccelődés nélkül, egész komolyan lehet beszélni a kötelességek terén a férfi nagyobb megterheléséről.

Komolyabban esik a latba az, amit fõntebb a feminista mozgalom elsõ tévedésének mondtam. — Férfiban, nõben egyenlõ az emberi méltóság, hogy meri tehát az egyik a másikat a jog egy fontos területérõl egyszerûen kinullázni? Ilyenformán is méltatlankodnak a feministák. Úgy gondolom azonban, hogy a politikai jog nem pusztán a természettörvény érvényesülése, hanem pozitív intézkedés, ezzel a joggal való pozitív fölruházás is kell hozzá. Az emberi természet az alap, de egymagában még nem elég arra, hogy valakinek politikai jogai legyenek. Ennek megvannak a maga fõltételei, melyeket

pozitív törvénynyel kell körülírni. Ilyen föltételek vannak az értelem részéről, mert különben a gyermeket is megilletné a szavazati jog, lévén annak is emberi természete; továbbá az akarat részéről, mert különben a cégéres gonosztevőtől sem lehetne ezt a jogot megvonni; további föltétel azután a politikai jogoknak a közjóra való kihatásából meríthető, mert lehetséges, hogy valakinek a politikai jog épen a közjóra való tekintetből józan esze és kifogástalan becsületessége mellett sem való.

A mondottakból következik, hogy a politikai jogok a nőt sem illethetik meg pusztán emberi természete miatt, hanem föltételek vele szemben is támaszthatók. Amint pedig ennek igazságát elismerjük, elegendő okot találunk arra, hogy a nőnek a politikai jogokat — egyelőre legalább — meg ne adjuk. A harmadik helyen említett föltétel ugyanis ezidőszerint nincs meg. A közjó határozottan kívánja, hogy a nő a politika herce-hurcáitól távol maradjon. Mint láttuk, magának a nőnek, a családnak érdeke ez, ezeknek épsége, boldog-

sága pedig a közjó szempontjából elsőrendű tényező.

De a közjó a nők politikai jogában más címen is érdekelve, vagy magyarul mondva veszélyeztetve van. A politikában a nyugodtan mérlegelő észnek, a higgadt megfontolásnak kellene vezetnie. Sajnosan tapasztaljuk, hogy vajmi gyakran nincs ez így. Pillanatnyi fölhevülés, ügyesen föl-szított érzelmek viszik a döntő szerepet. Ez az oka, hogy sokszor tartalmatlan, semmi emberek politikai szerephez jutnak egyszerűen azért, mert értenek az érzelmek fölkeléséhez, a népkegy megnyeréséhez. Akármekkora tisztelettel viseltetik is valaki a női nem iránt, meg kell engednie, hogy a nők szavazati joga esetén még rosszabbul állanánk. A nő — a nagy átlagról beszélek — lobbanékony, könnyen hevülő s ha valami tetszik neki, nem igen mérlegel. Jó svádájú, jómodorú, jóalakú, fess bajuszú, tüzes szemű, jó táncos képviselőjelöltnek aránylag könnyű dolga volna, akármilyen badarsággal jönne is, a női választók nagy része szívesen utána in-

dulna, mert eszébe sem jutna, hogy bizalmával, hiszékenységével visszaélve rútot becsapják. A politikai életben úgyis elég a humbug, semmi szükség rá, hogy még külön is dédelgessük s mentől sikeresebb növesztésén a fejünket törjük.

Még egyet. Vak, vagy szándékosan nem akar látni, aki azt hánytorgatja, hogy a nők a mai berendezkedés mellett a politikában nem érvényesülhetnek. A férfi hízeleg magának azzal, hogy különösen kifelé önállónak, függetlennek hirdeti magát. Az okos nő meghagyja kíméletesen ezt a látszatot, de ... hiszen úgyis tudják, mit akarok mondani. A jó, nemes női lélek ezer és egy módon tud hatni a férfira. A feleség, az édesanya becsületes viszonyok között, a jóra való férfiak szemében mindig nagy hatalom, akinek tanácsa, okos kitartása előtt a legtöbbször szívesen kapitulálnak. Erős a hitem, hogy az igazi nő ma még a politikában is nagyobb tényező, mint volna akkor, ha politikai jogok birtokában a küzdőterre lépne s mint ellenféllel kerülne szembe a férfival.

De akkor minek neki a szavazati jog?

VIII.

Aki nem sajnálja a fáradságot, hogy korunk forrongó világában, türelmetlen zűrzavarában a vezető gondolatot megkeresse s jól megfigyelje, különösebb megerőltetés nélkül is csakhamar rájön, hogy az egész vonalon képzelt vagy valódi *elnyomás ellen védekezünk s jogokat követelünk*. Ez rázza fel a tespedőket s állítja csatasorba a tenni akarókat. Jogot, mentől több jogot! Naiv álmodozók azt hiszik, hogyha győzelemmel végződik ez a küzdelem, íziben beheged az emberiség minden fájó sebe. A spekulánsok pedig? Nos, a spekulánsok nem naiv emberek: ábrándozás helyett a várható hasznot számlálgatják, — nekik t. i. a legideálisabb küzdelem is csak üzlet — s megelégedetten a kezüket dörzsölik.

Nem holmi hangulatkeltő antiszemitizmus mondatja velem ezeket, hanem az élet, a küzdelem higgadt megfigyelése. Úgy látom, napjaink komoly, messze időkre kiható nagy harcát csak fél lelkiismerettel vívják.

Kufár lelkek elsikkasztották a kor vajúdó eszmevilágából a kötelesség fogalmát, ádáz tülekedéséből ennek éber tudatát, pedig tudott dolog, hogy sem a jog, sem a kötelesség egymaga nem társadalomalkotó erő, hanem e kettőnek egészséges kölcsönhatásából jön létre az az egyensúly, amely nélkül boldog, fejlődésre képes társadalmi élet nem képzelhető. De ugyebár, a kötelesség ósdi fogalom. Ki beszél manapság kötelességről? Nyitott szemekkel járom a világot, de azért nem bánom, ha nem is tartanak egészen modernnek: könnyűek a lelkemen, amikor a mai kor gyermekének emlékezetébe idézem a feledésnek indult, lesajnált kötelességérzetet.

Helyén valónak tartom ezt e fejtegetésem során is nyomatékosan hangsúlyozni. A modern női mozgalom is az egyoldalú jogkövetelés jegyében áll. A mai kor asszonyainak és leányainak utón-útfélen jogokról beszélnek, jogokat ígérnek, kötelességeikre azonban nem figyelmezteti őket senki, mintha bizony kötelességeikre a nők maguktól nevelődnének. Pedig ők azok

az emberiségnek, melynek asszonyai és leányai tudatában lesznek jogaiknak, körömszakadtáig ragaszkodnak is hozzájuk, kötelességeikről azonban — merő jogféltésből — megfélemlenek. Egyensúlyt veszítve fölbillen ott szükségképpen a boldogság, a rend, s következik gyors tempóban a társadalom fölbomlása, vagy ami sokkal valószínűbb, következik a reakció, amely bajosan fogja betartani a kellő határokat. Az egyoldalú jogkövetelés — a feminista mozgalom ennek színeiben küzd — jogok helyett szolgásgot, zsarnokságot készít a nőnek.

Tehát — s az én hitem szerint ez az, amit a női kérdés tárgyalásában nem lehet eléggé s nem lehet elégszer hangsúlyozni — kötelességeire is kell nevelni a modern nőt. Nem vagyunk féltékenyek jogaira, nem kicsinyeljük a modern női kérdés óriási fontosságát, csak egyet kérünk s ezt kérjük magának a nőnek s a társadalomnak érdekében: ha ez a lelkes mozgalom maradandó s áldásos eredményeket akar elérni, lobogójára a jogok mellé írja oda a kötelesség szavát is. Úgy is mondhattam volna ezt,

hogy keresztelkedjék meg, mert eddig minden volt, csak keresztény nem.

Azt mondtam, hogy kötelességeire is kell nevelni a modern nőt, a női kérdés üdvös megoldásához ez is hozzátartozik. Az volna tehát természetes, hogy mikor ézt ismételten s tőlem telhetőleg a legnagyobb nyomatékkal megállapítom, egyúttal részletezzem is azokat a feladatokat, melyek a modern női nevelésben ilyenformán megoldandók volnának. Örömet eleget tennék e kíváncsúnak, a szűk keret azonban, melyben mozognom kell, arra kényszerít, hogy a részleteket jobb időkre hagyva, nagy általánosságban csak rámutassak arra a női típusra, melyre szükségünk van.

A nőnek — gazdagnak, szegénynek egyaránt — a Teremtő akaratából minden társadalomban az volt a hivatása, hogy apostola, papnője legyen az eszményiségnek. A modern társadalomban fokozottabb mértékben ez a hivatása.

A régi pántok, melyek nyers erő, merev jogi formák alakjában a társadalom kiváló összetartó kapcsai voltak, innen-onnan le

pattannak. Vagy irtóztató káosz következik, mely lehetlenné tesz minden életet, vagy pótolniok kell a régi kötelékeket az eszményiség szálaiból szótt, az erkölcsi erőtől éltetett új kapcsolatoknak. Ezeket az egészséges lelkű nőnek kell szolgáltatnia a modern társadalomnak. Mélységesen vallásos hit, törni nem tudó lelki-erő, csüggedetlen bizalom, megalkuvást nem ismerő eszményi hazaszeretet, hamisíthatlan, nemes családi érzés — a nő lelkének e szép tündöklő erényei — a modern társadalomban egyre szükségesebbek, egyre fontosabbak lesznek, Akár valósul a feministák álma, akár nem, csak ezekkel az erényekkel fogja szolgálni a nő, a maga és a társadalom boldogságát igazán. Erre kell őt *nevelni*. Tudom, vannak neki más kötelességei is, de aki az elsoroltakat őszintén megteszi, a többiek-től sem fog húzódozni.

A jogok mellett ezt az eszményi hivatást s az ebből folyó eszményi kötelességeket tartjuk a nő szeméi elé. Ez természetesen a nevelés dolga, amelynek mint napjainkban mindenütt, a nőnevelésben is meg-

vannak a maga válságai. Az egyik irányzat a nőt mint üvegházi virágot kezeli s cifra, de szinte öntudatlan, tehetetlen és — bocsánat a szóért — élhetetlen bábukat ad a társadalomnak, amelyek zongoráznak, idegen nyelveken beszélnek, de a modern életet nem ismerik, öntudatosan végig élni nem tudják vagy nem merik; a másik irányzat pedig a jogok folytonos és egyoldalú emlegetésével elszédíti a fejet, exaltálttá teszi s figyelmét elvonja mindentől, érzéketlenné teszi minden iránt, ami nem feminizmus és női szavazati jog. Napjainkban ezek egyike sem lehet női ideál. A modern életre nevelt, de lelke minden porcikája szerint eszményi nőre van szükség manapság. A leánynevelés családi körben és iskolában ilyenek kialakítására törekedjék, s akkor nyugodtak lehetünk: a modern női kérdés sikeres megoldásához a legfontosabb lépések egyike megtörtént,

*

Befejezem, k. olvasóm, fejtegetésemet, miután elmondottam azt, amit tárgyamról

mondani akartam. Nagyon is tisztában vagyok azzal, hogy távolról sem merítettem ki, sőt még csak nem is érintettem mindent, ami a női kérdéssel kapcsolatban megbeszélést igényel. Őszintén megvallom, ilyen teljességre nem is törekedtem. Célom csak az volt, hogy abból a zűrzavarból, amelyet a kereszténység szellemétől teljesen idegen agitáció ebben a kérdésben támasztott, a szíves olvasónak kiutat mutassak s a kibontakozásnak főbb irányelveit megjelöljem. Tudom azt is, hogy még a velem egy táborban lévők sem fognak fejtegetéseimmel mindenben egyetérteni, de nekem elég, ha sikerült egyik-másik olvasómban a női kérdés iránt érdeklődést kelteni s gondolatokat ébreszteni. Fáradtságomért ez volna a legszebb jutalom.